

KAPRONCZAY KÁROLY:

A MAGYAR–LENGYEL ORVOSI KAPCSOLATOK TÖRTÉNETÉBŐL¹

A szöveget és annak digitalizálását ellenőrizte: Gazda István

Kapcsolataink a XIV–XV. században

A középkor magyar–lengyel orvosi kapcsolatainak tágabb területét adja a magyar földre érkezett és nálunk gyakorlatot folytatott lengyel orvosok, sebészek tevékenysége. Ez az Anjouk és Hunyadiak korában válik gyakorlattá. Első ilyen adat I. Lajos (1342–1382) uralkodása idejéből származik, amikor Budán királyi orvosként élt Jan Radlica (Joannes Parvus) orvosdoktor, a későbbi neves krakkói püspök, aki tanárként is működött az orvosi karon. Martin Cromer [Marcin Kromer] (1512–1589) XVI. századi lengyel történétíró feljegyezte, hogy Lajos király minden vállalkozásában és betegségében is – az akkori szellemnek megfelelően – a csillagoktól kért tanácsot: „Nec fere quicquam inconsulata astrologia solitus erat auspicari”. Jan Długosz említi, hogy Lajos 1375-ben sietett férjez adni leányát, Jadwigát (Hedviget) Vilmos osztrák herceghez, mert „se valetudinarium et morbis cognovit implicitum”. Jan z Czarnkowa említi, hogy Lajos utolsó éveiben nem ment Lengyelországba, mert úgy érezte, hogy az ottani éghajlat árt az egészségének: „...ipse quoque dominus rex similiter ad terras Polonorum venire recusabat, asserens, se auram Poloniae pati non posse”. Długosz említi, hogy Lajos V. Károly francia királyhoz fordult és kérte, hogy küldjön neki tapasztalt orvosokat. Így került Jan Radlica, mint orvos, I. Lajos udvarába. Jóllehet Franciscus Rzepnicki azt írta, hogy „Tanto regis judicio respondit Johannes, cum Ludovicum perfectis viribus restituit”, mégsem valószínű, hogy valóban kigyógyította volna az uralkodót, mivel halála után azt írták, hogy „moritur post longam leprae infirmitatem”.

Radlica – aki Montpellier-ben tanult orvostudományt, majd a párizsi egyetem prokurátora lett – feltehetően egyenesen V. (Bölcs) Károly francia király (1364–1380) parancsára érkezett Lajos udvarába, ahol igen fényes pályát futott be.

Długosz Radlicáról, mint orvosról így ír: „magno favore a Rege Ludovico tractabatur”. Radlica Lajos királynak köszönhette, hogy igen rövid idő alatt igen magas egyházi méltóságokra jutott, egy ideig lengyel kancellár is volt, majd Lajos határozott kérésére 1382-ben a krakkói püspöki székbe emelték. Érdekes történetet mond el Radlicáról Długosz: halála előtt három évvel vendégségben meg akarták mérgezni, de mint orvos tudott segíteni magán. Lábánál fogva felakasztatta magát és addig verette a hasát, amíg a mérgezett ételt mind kihányta. („Pedibus sursum ligatis, capite vero deorsum in terram demisso, tam diu virgis,

---

¹ Forrás: Kapronczay Károly: Magyar–lengyel orvosi kapcsolatok. Bp., 1992. pp. 8–19, 19–21, 21–25, 28–33, 35–41, 42–44.

donec omnes cibos in eo prandio sumptos evomerat, mandavit verberare alvum...”) Długosz szerint olyan jó orvos volt, hogy ránézzéssel meg tudta jósolni a betegség kimenetelét. Irodalmi művet nem hagyott hátra, csak néhány orvosi rendelvényét őrizi a Magyar Nemzeti Múzeum: fejfájásra javallott néhány tanácsát és gyógymódját. Radlicáról különben Maciej z Miechowa [Mechoviensis] is megemlékezett krónikájában, bár ő sem mond többet róla Długosznál.

Hunyadi János kormányzósága idején telepedett le Magyarországon Marcin Żurawica (Zurowicai Márton) krakkói orvos, aki 1449-ben szerzett orvosi oklevelet Bolognában és Vitéz János humanista körének tagjaként előfutára lett a XV–XVI. századot jellemző magyar–lengyel orvosi kapcsolatoknak. Marcin Żurawica 1422 táján született, felsőbb tanulmányait 1438-ban kezdte el Krakkóban, majd Zbigniew Oleśnicki (1389–1455) krakkói püspök támogatásával Lipcsében, Paduában és Bolognában tanult. Megszegve Oleśnickinek tett azon ígéretét, hogy visszatér Lengyelországba, Hunyadi János udvarában telepedett le. Długosz 1449-ben Budán kereste Żurawicát, aki azonban ekkor már Váradon élt Vitéz János püspök udvarában, amely a magyar humanizmus első tűzhelye volt. E körhöz tartozott később Sanoki Gergely is. Żurawica kezdetben Vitéz János bonctan iránti érdeklődését igyekezett kielégíteni, de ő szerkesztette meg a nap- és holdfogyatkozásokat ismertető ’Tabulae Varadiensis’ című munkát is. Feltehetően tőle származik továbbá a magyar egyetem alapításának vázlatos terve. Nehezen hagyta el Váradot, 1450-ben mégis kénytelen volt engedelmeskedni Oleśnicki püspök felszólításának, visszatért Krakkóba, ahol az egyetemen asztrológiát tanított és megírta a ’Geometria practica’ című munkát.

A humanizmus korában a magyar–lengyel tudományos kapcsolatok kiépítése elsősorban a lengyel Sanoki Gergely nevéhez fűződik, aki már az előbb említett váradi kör jeles egyéniségei közé tartozott. Sanoki szintén a krakkói egyetem neveltje volt, amikor wieliczкаи prépostként 1437-től Itáliában ismerkedett meg a humanizmussal, és került kapcsolatba magyarokkal. Hamarosan hazánkba jött, hiszen I. Ulászló titkáráként követte urát a magyar királyságba. Sanoki a várnai csatavesztés (1444) után sem tért vissza hazájába, hanem Hunyadi Mátyás nevelőjeként maradt nálunk. Csakhamar kapcsolatba került Vitéz Jánossal: igen otthon érezte magát a váradi püspöki udvarban, ahol: „minden beszélgetés a hasznosságot vagy a gyakorlati igazságot tartotta szem előtt”. Itt Sanoki a krakkói egyetem szellemének megfelelően az empirizmus elsőbbségét vallotta a tisztán spekulatív elmélkedéssel szemben. Kétségtelen, hogy Sanoki világnézetében már jelen voltak a humanizmus csírái, minden valószínűség szerint ezért érezhette otthonosan magát Vitéz János körében, ahol hasonló gondolkodású férfiak gyülekeztek. E kört kívánta Sanoki tágítani, amikor Váradra hívta Stanisław Pleszowskit és Marcin z Przemyśla lengyel orvosdoktorokat, majd Marcin Bylica z Olkusa (Bylicai Márton) híres lengyel orvost és csillagászt. E kör tevékenysége Mátyás uralkodása alatt (1458–1490) megnövekedett, működési tere Esztergomba helyeződött. Ekkor a nemzetközi tudományos együttműködés szervezettebb középkori formái alakultak ki: a tervezett pozsonyi egyetemnek szüksége volt külföldi szakemberekre. Mátyás 1465-ben Vitéz Jánost bízta meg a szervezéssel, de a maga részéről is igyekezett előmozdítani a neves tudósok (matematikusok, csillagászok, orvosok, filozófusok stb.) meghívását. Igazi humanista egyetem körvonalazódott Pozsonyban (Academia Istropolitana). Megszervezésére Vitézt kérték fel, elsősorban az ő érdeme, hogy hívó szavára hazánkba érkezett Johannes Müller (Regiomontanus) és Marcin Bylica is.

Bylica magyarországi tevékenysége folytatása volt Sanoki Gergely működésének. Magyar kapcsolatai régebbi eredetűek voltak, hiszen már Krakkóban is élvezte a magyar hallgatók bizalmát, majd Bolognában baráti szálak fűzték Janus Pannoniushoz, a kor latinul verselő magyar költőjéhez. Bylica már úgy érkezett hazánkba, hogy kiszemelték a pozsonyi egyetem tanárának. Annak ellenére, hogy Pozsonyban bölcseletet és asztrológiát adott elő, betöltötte az udvari orvosi tisztséget is. Mátyás igen kedvelte Bylicát, nemcsak azért, mert hosszú életet

jósolt neki a csillagok állásából, hanem mint orvosra is állandóan szüksége volt rá. Długosz említi, hogy 1480-ban, az ausztriai hadjárat előtt Bylica gyógyította ki komolynak tűnő betegségéből. Vele volt Bécs bevételénél, sőt az uralkodónál közvetített a bécsi egyetem érdekében, amelynek tanári karát igen jól ismerte régebből. Nálunk azonban mint csillagász vált ismertté, orvosi gyakorlatát is csak az udvarban és a király környezetében fejtette ki. Tekintélyének még az sem ártott, hogy kapcsolatba került a Mátyás-ellenes összeesküvőkkel, ugyanis még udvari tisztségeit sem vesztette el. A Mátyás alapította budai egyetemen is fontos tisztségeket töltött be: feltehetően Mátyás kívánságára elkészítette a magyar városok földrajzi meghatározását és terveket készített hazánk feltérképezésére. Tanári tevékenysége mellett minden hadjáratra elkísérte a magyar uralkodót, ahol tábori orvosként működött. A korabeli források szerint ott volt Mátyás halálos ágyánál. Budai plébánosként hunyt el (1493), végrendeletében értékes műszereit a krakkói egyetemre hagyta.

Ebben az időszakban más lengyel orvosok is működtek hazánkban, bár magyar orvosok lengyelföldi gyakorlatáról nem tudunk. Kivételt képez Kassai Gergely (Gregor von Kascha) a sebészi gyakorlatáról is ismert „balneator”, aki 1405-ben kapott polgárjogot Krakkóban.

A Jagellók második magyarországi uralma – II. Ulászló (1490–1516) és II. Lajos (1516–1526) – idejére elhamvadtak Mátyás egyetemalapítási kísérletei, így a magyar értelmiség még fontosabb képzőhelyévé vált Krakkó és Itália. Igaz, eddig sem vonta semmi kétségbe ennek elsőbbségét, mégis a tiszavirág-életű pozsonyi és budai egyetem reményt ébresztett egy magyar felsőoktatási központ kialakítására.

A XV–XVI. század fordulóján a Jagellók budai udvarában sűrűn váltogatták egymást a lengyel diplomaták, zsoldosok, közöttük számos orvos és gyógyszerész is. Ekkor telepedett le Budán Maciej z Lowicza (Lowiczi Mátyás), aki 1480-ban bölcséleti, 1485-ben orvostudományi oklevelet szerzett, II. Ulászló orvosaként hunyt el Budán 1496 körül. Ugyancsak levéltári forrásokból ismerjük Michał z Lwowa (Lwowi Mihály) nevét, aki 1486-ban iratkozott be a krakkói egyetemre, 1489-ben bölcséleti magister, 1492-ben Bolognában orvostudományi doktor lett. II. Ulászló hívására jött Budára, ahol királyi orvos és budai plébános lett.

A Jagellók budai udvarában megfordult lengyel orvosok közül kiemelkedik Maciej z Miechowa (1457–1523), a lengyel „Hippokratész”, a krakkói egyetem neves orvostanára és krónikáíró. Miechowa életét a lengyel orvostörténetírás részleteiben feldolgozta, így itt csak néhány utalással élünk életútjának magyar vonatkozásaival kapcsolatban. Ismeretes, hogy 1479 után, amikor Krakkóban megszerezte a bölcslelettudomány doktori fokozatát, ment Prágán át Itáliába, hogy még Krakkóban megkezdett orvosi tanulmányait befejezze. Páduában a medicina mellett asztrológiát és geográfiát is hallgatott, de sűrűn látogatta Nápolyt, ahol Jan Adam Polak műhelyében megismerkedett a nyomdászattal. Ma már kideríthetetlen okokból 1484-ben Rómában termett és ott fejezte be orvosi tanulmányait. Még egy esztendőt töltött Itáliában, majd Magyarországon át tért vissza hazájába. Ez volt első közvetlen találkozása a magyar földdel, bár magyarokkal Itáliában, s előtte Krakkóban is gyakran kötött ismeretséget. Az 1521-ben kiadott *Chronica Polonorum* nemcsak említi hazánkat, hanem a magyar történelem egyik korabeli forrásának is kell tekintenünk. Ebben említi, hogy a szifilisz 1495-ben és 1496-ban hurcolták be magyar földről Lengyelországba. Ez nem csak azt bizonyítja, hogy Miechowa II. Ulászló meghívása előtt járt hazánkban, hanem arra enged következtetni, hogy alaposan ismerte a magyar viszonyokat. A következőket írta ugyanis (a latin szöveget fordításban adjuk közre): „A franciabetegség a jelen, 1493-as évben, két jelentős bolygó, a Szaturnusz és a Juppiter oppozíciójában, a dél és nyugat közötti vidékeken, a Mars területén, nevezetesen Mauritániában, Caesareában, Hispániában tűnt föl. A következő évben pedig Itáliába és Frankföldre érkezett. Ezután fokozatosan a keleti vidékekre terjedt, nálunk Krakkóban először egy asszonyt fertőzött meg a kór 1495-ben, aki római zarándoklatáról megtérve hozta magával az említett betegséget Krakkóba. Ezután a Magyarországról, 1495-ben és 1496-ban érkeztek a betegségtől fertőzött jövevények és Krakkóban a kórság ekkor

kezdt elterjedni és megszorodni.”

A későbbiekben Miechowa több alkalommal járt hazánkban a lengyel király követeként és a feljegyzések szerint ő segítette a világra II. Lajost. Kapcsolata a magyarokkal sokrétű volt, hiszen 1500-ban bekapcsolódott Krakkóban az orvosi kar munkájába, Jan z Reguł [Regulus] helyett előadásokat tartott, majd hamarosan az egyetem rektora lett. Intézkedéseinek köszönhetően a krakkói egyetem legnagyobb reformerei között említik, mint aki elsősorban az oktatás fegyelmeztetését szilárdította meg a tanároknak és hallgatóknak nézve egyaránt. Rendszabályozta többek között az egyetem évkönyveinek vezetését, a különböző adományok és alapítványok felhasználásának módját stb. Intézkedései közül kiemelkedik a betegszobák megszervezése, amit az orvospérezés szolgáltatába állított, felügyeletét a krakkói orvosra bízva.

A fegyelem megszilárdítása érdekében kifejtett erélyes intézkedéseinek alkalmazása közben gyakran összetűzésbe került a krakkói egyetem magyar hallgatóival, akik között nemcsak a tanulásban, az oktatásban jeleskedők, hanem a diákság fékezhetetlen elemei, a városi mulatók és kocsmák gyakori vendégei is akadtak. A fegyelem megszilárdítása idején gyakran mért ki magyarokra fogdabüntetést vagy bírságot, de népszerűsége nem csökkent honfitársaink körében. Maga Miechowita sem érzett ellenszenvet a magyarok ellen, sőt 'Cronica Polonorum' című művében a magyarokat igen barátságosan jellemzi. Különben ebben a munkájában megcáfolta a Mátyás halála körül keringő titokzatos híreszteléseket és találgatásokat, amelyek elterjedtek, s az eset leírásából bizton következtethetünk a király agyvérzésére. Hasonló részletességgel írta le II. Ulászló betegségét, II. Lajos születését és anyja halálát. Különben érdeklődésének egyik területe az uralkodók betegségei és tetteik közötti kapcsolat keresése volt. Sok esetben a kíméletlen intézkedések mögött betegséget vélt felfedezni és annak okait próbálta megmagyarázni.

A XVI. században a magyar–lengyel orvosi kapcsolatokat elsősorban továbbra is a lengyel orvosok magyarországi gyakorlata jellemezte, bár ebben a században kiemelhetjük Kassai János Antal (Johannes Antonius Cassoviensis) lengyelföldi gyakorlatát. Rendkívül színes ember volt, aki egyéniségével számos hívet és barátot szerzett magának, ezen keresztül hazájának. Baselben – például – kezelte a hipochonder Erasmust, majd annak figyelmét a magyarok felé irányította. Később II. Lajos udvari orvosa lett, aki nem sokkal a mohácsi csatavesztés előtt Lengyelországba ment. Ki is volt valójában ez a férfiú?

Valószínűleg 1499-ben született Kassán, ezért is viselte e város latinított nevét. Alsó iskoláit is itt végezte, a felsőket már Krakkóban folytatta, ahol 1517-ben a bölcséleti tudományok baccalaureusa lett. Innen Páduába vezetett az útja, ahol elsősorban a medicina kötötte le érdeklődését. Végzésének időpontjáról a szakirodalom véleménye megosztott: Weszprémi István nem adja meg végzésének időpontját. Az itáliai magyar tanulmányok kiváló szakértője és kutatója, Veress Endre bűvárlatai nyomán ismeretes, hogy 1522-ben nyerte el orvosdoktori oklevelét. Mások – pl. Horváth János is – inkább 1524-et tartják valószínűnek. Mindenesetre végzése után fordult meg Freiburgban és Tübingenben, meglátogatta az ottani neves egyetemeket. Ezután kezelte Erasmus hólyagkő-rohamait sikerrel. Feltehetően Erasmus betegségének sok volt a pszichogén komponense, mert a Kassaitól kapott „leo astrologicus” birtokában a rohamok enyhültek. Baseltől Kassai János Krakkóba ment, ahol feleségül vette az egyik híres aranyműves leányát. Az ő apja is vésnök volt, innen volt a családi ismeretség, amely végül házassághoz vezetett. Ezután rövid ideig Budán tartózkodott, a lengyelországi Jagelló-család kérésére, hogy a sokat betegeskedő II. Lajost is kezelje. A király kezeléséről írásos emlékeink nincsenek, csupán az udvari számadások említik nevét „udvari orvosként”. Viszont az tény, hogy II. Lajos felesége Habsburg Mária Kassai Jánoson keresztül ismerkedett meg Erasmus tanításaival, műveivel.

A mohácsi csatavesztés évében (1526) Kassai János már I. Zsigmond lengyel király orvosa. Magyarországi kapcsolatai – bár rövid ideig tartózkodott Budán – mélyek lehettek, hiszen 1526-ban Henckel Jánost, Mária királyné gyóntatóját ajánlotta Erasmus figyelmébe.

Jó nevű orvos lehetett, hiszen az új magyar király, I. (Szapolyai) János az udvari orvos tisztét ajánlotta fel neki. Azonban Kassai János Antal inkább maradt Krakkóban, semmint a kettős királyság – Szapolyai János és Habsburg Ferdinánd – kétes kimenetelű küzdelmeiben szétzilált hazájában, az udvari orvos tisztében maradjon. 1527. április elsején a következőket írta Erasmusnak: „...Meghívtak János királyhoz orvosnak, én azonban nem merem a szabadságommal együtt biztonságomat is vásárra vinni”. Krakkóban neves személyiségeket gyógyított: Andreas Círcius, Piotr Tomicki (1464– 1535), Krzysztof Szydłowiecki (1467– 1532) kancellár rajta keresztül kerültek kapcsolatba Erasmussal. Azért Krakkóban is megmaradt magyarnak, hazája sorsáért aggódó hazafinak. Lengyel barátainak tekintélyét felhasználva igyekezett elsimítani a két magyar király torzszalkódásait, fegyveres összecsapásait, mert tudta, hogy ezzel csak a töröknek kedveznek. 1527-ben Szydłowieckinek a következőket írta: „...Imádkozom érte, hogy amiben most fáradozol, a legjobb király parancsából, sikerüljön... Remény van rá, hogy a mi krakkói palatinusunk elcsendesíti ezeknek a fejedelmeknek a dühét, akik most háborút készítenek elő: bízunk benne, hogy az ő közvetítésével megegyezés jön létre Ferdinánd és Magyarország királya között.” Sajnos, ez a remény nem vált valóra, amiért igen rossz lelkiállapotba került.

Kassai János Antal kezelőorvosi minőségében a *'De tuenda bona Valetudinae Carmen'* című „egészségügyi felvilágosító” versét ajánlotta Tomicki kancellárnak, barátjának, akinek 1535-ben elégiával siratta elvesztését.

Elég széles orvosi gyakorlata lehetett, hiszen 1536-ban, Erasmus halála előtt írott levelében „hajszás orvosi praxisáról” panaszkodott, ami miatt „az udvarnak is búcsút mondott”. Az bizonyos, hogy neves és keresett orvos volt, akit Szapolyai János az 1530-as évek végén több alkalommal ismét Budára hívott. Ő maradt lengyel földön, ott is halt meg, bár halálának időpontja tisztázatlan. Weszprémi István 1544-re teszi, s szerinte hazájában hunyt el. Herczeg Árpád kutatásai szerint – ezt támasztja alá a Lengyel Tudományos Akadémia szerkesztésében megjelent Életrajzi Lexikon is – 1549 körül hunyhatott el Krakkóban. Ezzel szemben Horváth János és Waldapfel József szerint 1550 után, sőt van, aki szerint 1563-ban. A nagy eltérés magyarázatát eddig nem sikerült tisztázni. Annál kevésbé, mivel a két dátum között (1544– 1563) csaknem húsz esztendő van. Feltehetően Weszprémi és Herczeg Árpád kutatásai is megközelítőek, feltehetően 1544 és 1549 között halhatott meg.

A XVI. század első felében a magyar–lengyel orvosi kapcsolatok új fejezetét nyitotta meg, hogy Szapolyai János magyar király – Habsburg-ellenes szövetséget kialakítandó – feleségül vette Jagelló Izabellát, aminek következtében a királyi udvar ismét lengyel diplomatákkal, zsoldosokkal és tisztviselőkkel telt meg. Ez utóbbiak között gyakran tűnnek fel orvosok, mint a királyné udvari orvosai. Buda elvesztése (1541) után az özvegy királyné erdélyi humanista udvarában szinte kizárólag lengyelek töltik be az orvosi tisztséget, amelyről Weszprémi István elég sűrűn ír nevezetes munkájában. Számos adat bizonyítja, hogy Izabella udvarában előnyben részesítette honfitársait és fia – János Zsigmond választott magyar király és erdélyi fejedelem – nevelését és gyógykezelését is rájuk bízta. Nemcsak János Zsigmond, hanem maga Izabella is sokat betegeskedett, így erdélyi udvarában szívesen látott vendég volt az orvos.

Izabella első udvari orvosa – akiről Weszprémi is említést tesz – József Tectander (1507– 1543) krakkói születésű, Krakkóban és Bolognában tanult lengyel medikus volt. Orvosi tanulmányait Paduában fejezte be, majd hosszabb ideig Itáliában, később Baselben működött. Itt ismerkedett meg Erasmussal, akivel sokáig levelezésben állt. Német földön át tért vissza hazájába, ahol „...Petrus Kmita [Piotr z Wisaiicza Kmita (1477–1533), koronamarsall], a krakkói palatinus és várkapitány, az országos főparancsnok fogadta udvarába, nemsokára pedig a jó emlékezetű királynénak ajánlotta be s kieszközölte, hogy – mivel Zápolya János az ókori Dacia Ripensis és Mediterranae területének fejedelme feleségül vette Izabellát, Lengyelország királyának, az idősebb Zsigmondnak lányát – Tectanderünk

kísérte el őt férjéhez Magyarországra, azzal a megbízással, hogy a királyné mellett belső titkos íródeák és udvari orvos tisztséget is töltsön be” – írta Wespřemi munkájában.

Tectander mindvégig Izabella mellett maradt, segédkezett János Zsigmond születésénél, átélte Buda ostromát (1541), követte úrnőjét Erdélybe is. Kiválóan képzett orvos hírében állt, akinek nevét az orvostörténelem a szifiliszről írott (1536) és Baselben kiadott munkája nyomán öröközte meg. Magyarországon feleségül vette Werner György felvidéki orvos leányát, de gyermektelenül hunyt el 1543-ban Gyulafehérvárott.

Tectander halála után az udvari orvos tisztséget – ugyan rövid ideig – a lengyel Szymon z Szamatul töltötte be. Ő is a krakkói egyetem neveltje volt. Mint az orvosi kar tanárát hívták meg Izabella erdélyi udvarába. Alig egy évet töltött itt, elsősorban Gyulafehérvárott, hiszen 1545-ben már ismét az orvosi praxis professzora szülővárosában. Feltehetően az udvari intrikák – amelyekről soha nem volt mentes Izabella környezete – és ellenségeskedések miatt távozott, tisztségét Struthius (József Struś), a poznańi születésű, de Krakkóban és Páduában tanult híres lengyel orvos foglalta el.

Struthius sokoldalú és művelt tudós hírében állt, aki kezdetben elmélyült görög és latin tanulmányokat végzett Itáliában és csak később fordult figyelme az orvostudomány felé. Páduában bölcséleti és orvosi baccalaureátust szerzett, egy időben tanítva – igaz rövid ideig – a bölcséleti karon retorikát, az orvosin elméleti medicinát, majd Velencében a sebészek felügyelője és a flotta orvosa is volt. Innen hívta vissza hazájába Zsigmond Ágost lengyel király, udvari orvosnak és a krakkói egyetem tanárává nevezték ki. Így kezelte a király húgát, Izabellát is. „De amikor Izabella I. János magyar király felesége, Lengyelországba ment hazája meglátogatására és egy ideig ott tartózkodott, nővére egészségének gondozását Struthius főorvosra bízta a király, aki azután el is kísérte Magyarországra az övéihez hazatérő királynét... Olyan ügyesen végezte rábízott feladatát több éven át, hogy szokásai és kedvessége miatt is csodálatosan megszerette őt a királyné és a serdülő, megválasztott kis király, II. János” – írja Wespřemi könyvének III. kötetében.

Struthius magyarországi tartózkodásának helye és ideje tekintetében számos ellentmondással találkozunk. Mint az előbbi idézetből kitűnik, Wespřemi szerint Struthiust Zsigmond Ágost lengyel király hívta hazájába és bízta meg Izabella magyar királyné gyógyításával. Ez csak 1548 után következhetett be, míg Izabella gyógykezelése – Erdélyből történt időleges száműzetése után – 1552-ben történhetett. Más feljegyzések, elsősorban lengyel források szerint, Struthius Izabellát már Budán is gyógyította, ahonnan a beteg Szulejmán szultán ágyához hívták Konstantinápolyba. A források ellentmondásaira a magyarázatot maga Struthius adja meg: a pulzusról írott munkájában röviden vázolja életét, így szól az Izabella környezetében eltöltött évekről is. Az Erdélybe száműzött királyné 1552–1556 között Varsóban élt, ahol külön udvart tartott fenn és itt töltötte be udvari tisztségét a jeles lengyel orvos. Amikor 1556-ban Izabella visszatért Erdélybe, még ő kísérte el Gyulafehérvárra, de feltehetően az udvari intrikák miatt távozik. Ekkor már híre hazája határain túl is ismert volt, így Gyulafehérvárról Szulejmán betegágyához sietett, de a csábító ajánlatok ellenére sem maradt a szultáni udvarban, hanem Budán át – ahol egy rendellenes érverésű olasz zsoldost kezelt – tért vissza Lengyelországba.

Struthius után a lengyel humanizmus egyik jeles egyénisége, Albertus Novicampianus (Wojciech Nowopolski, 1508–1558) lett a gyulafehérvári udvari orvos, egyben az ifjú János Zsigmond választott magyar király, erdélyi fejedelem nevelője. Wespřemi így ír erről: „Tökéletes teológus és filozófus, és bár foglalkozására nézve a legkevésbé sem orvos, mégis kiváló természetismerő és gyógyításban kitűnően képzett ember volt. Novicampianusnak e sokoldalú tudásától indítva küldötte őt nagyszerű fizetéssel Zsigmond Ágost lengyel király Magyarországra édestestvéréhez, I. János magyar király özvegyen maradt feleségéhez, Jagelló Izabellához, hogy gondosabban vigyázzon egyetlen fiának, János Zsigmond hercegnek a tudományos és erkölcsi nevelésére...” Wespřemi állításával ellentétben Novicampianus –

bár tudományos tevékenységében a jogbölcselet és a pedagógia igen jelentős – képzett orvos volt, hiszen 1546-ban Páduában medicinát is hallgatott, sőt 1548-ban e tudományból Bolognában doktori oklevelet is szerzett. Nevéhez fűződik Vesalius anatómiájának első krakkói ismertetése és így a modern anatómia első lengyel előfutárának tekinti az orvostörténetírás. Igaz, a lengyel orvostörténetírás kételkedik abban, hogy Novicampianus orvosi oklevéllel rendelkezett volna, az 1548-as évszám is Wespérmi jegyzetanyagában szerepel. Kortársai jellemzése elsősorban Novicampianust mint filozófust emeli ki, amit 1543-tól megjelenő munkáinak sora is bizonyít. Az 1543-ban és 1548-ban kiadott munkái elsősorban Arisztotelész védelmében íródtak, de számos kiváló logikai tárgyú munkát is közreadott. Ezen munkáival ma már csak a filozófiatörténet vagy a krakkói egyetem múltját feltáró kutatások foglalkoznak. Viszont az 1551-ben kiadott *Fabricatio hominis* munkássága csúcspontját jelenti, bár maga ezt nem így tekintette.

Orvosi tanulmányai és későbbi bűvárokodásai alatt bukkan Vesalius munkájára és ennek hiányát érezte a krakkói egyetem oktatásában. Elsősorban tankönyvnek, oktatási segédletnek szánta, amelyben rámutatott az antik és középkori szerzők tévedéseire. Művét 1549–1550 telén írta, folyamatosan kikérve az egyetem neves orvostanárainak véleményét, és az ellentétes állásfoglalásokat közli is munkájában. Könyve az emberi szervezet teljes felépítésének, működésének korabeli tökéletes leírása, miközben az ókori és a középkori szakirodalomban való jártasságáról is tanúbizonyságot tesz. Vesalius nyomdokain járva rámutatott az addigi tévedésekre, helyreigazította elődeit és kortársait. Utolsó fejezetében az embert mint a természet és az élővilág részét ábrázolja, szemlélete bizonyos materialisztikus vonásokat is tükröz. Valójában munkája nyomán indult meg Krakkóban az anatómia új szemléletű oktatása, bár már munkáját a XVI. század végén nem használták, mégis a kezdeményező szerepét töltötte be, a lengyel orvostörténetírás őt tekinti Vesalius első lengyel követőjének.

Egyes feljegyzések szerint Sabiniski orvostanár és királyi orvoson keresztül került kapcsolatba Novicampianus Zsigmond Ágost lengyel király udvarával, ahol ebben az időben – az erdélyi rendek által lemondásra kényszerített és hazájába száműzött – Izabella magyar királyné és János Zsigmond választott magyar király élt. A lengyel uralkodó elégedetlen volt unokaöccse neveltetésével, így a kiváló lengyel pedagógus hírében állt Novicampianust bízta meg a nevelői feladatok ellátásával, aki egyben a sokat betegeskedő Izabella udvari orvosa is lett. Feltehetően ez a kettős feladat olyan terheket jelentett számára, hogy egy időre nem szerepelt az egyetem tanárai között. 1556-ban követte az Erdélybe visszahívott Izabellát Gyulaféhevárra, majd egy esztendeig itt és Kolozsvárott tartózkodott. A gyenge testalkatú és sokat betegeskedő Novicampianus nem bírta az erdélyi hűvös és csapadékos éghajlatot, ezért 1557-ben – Wespérmi szerint augusztus 20-án – kötelmei alóli felmentését és a hazájába való visszatérés engedélyezését kérte Izabellától. Így visszatért Krakkóba, egy esztendő múlva pedig elhunyt. Igaz, távozását az is elősegítette, hogy a vallási türelemhez szokott Erdélyben éles vitába került Kálvin János erdélyi követőivel. Vitairatai nem ellenséges hangvételűek, így feltehetően rá is hatott Erdély vallási türelmességének szelleme. Mégis, állásfoglalása éles visszhangot váltott ki, sok ellenséget szerzett magának a gyulaféhevári udvarban. Orvosi tevékenységéről különösebbet nem tudunk, csak annyit, amit udvari medikusi címe és a korabeli feljegyzések róla elmondanak.

Novicampianust kettős tisztségében Evangelista János, a Bolognában végzett lengyel orvos követte, aki orvosi tevékenységét csakhamar egész Erdélyre kiterjesztette, sőt több alkalommal kezelte Petraskót, a havasalföldi román fejedelmet is. Wespérmi a következőket írja Evangelista Jánosról: „...Hogy Evangelista János lengyel vagy magyar volt-e származására nézve, azt itt nem dönthetjük el, mert semmi többet nem sikerült róla megállapítanunk, minthogy Izabella királynénál, I. János magyar ellenkirály feleségénél orvosszerepet töltött be Erdélyben. Erről kétségtelenül meggyőző az az Evangelista János

részére kiállított szabad járás-keelési igazolvány, amellyel az özvegy Izabella királyné fizikusát látta el a következő értelemben, amikor az Lengyelországban tartózkodott: „Izabella, Magyar-, Dalmát-, Horvátország stb. Isten kegyelméből való királynéja, üdvözlí... egyenként is... bármily rendű-rangú... valamennyi emberét Magyar- és Erdélyországon belül és kívül... Minthogy ez a kitűnő Evangelista János orvosdoktor Lengyelországba utazik, jóakarattal arra intem Szívességeket, alattvalóimnak pedig szigorúan meghagyom, hogy amikor Evangelista János a ti területekre és hivatalotokba megy, mindenütt kedvesen, békén és minden akadékoskodás nélkül szíveskedjete elengedni és elengedtetni, sőt, ha szükség lesz rá, lovakkal és egyéb szükségessel is ellátni, amit alattvalóimnak is szoros kötelességükké teszek”. Herczeg Árpád kutatásai szerint néhány nappal Izabella halála előtt tért vissza Krakkóba, ahol jeles udvari gyakorlatot folytatott.

Az említett lengyel orvosok elsősorban a királyi udvarokban tevékenykedtek, koruk kiemelkedő tudású és híré gyógyítói közé tartoztak. Viszont csak szórvány adatokkal rendelkezünk azokról, akik katonai sebészként, vagy vándor gyógyítóként fordultak meg hazánk területén. Zsoldfizetési íveken szerepel – a lengyel katonák között – néhány nem pontosan azonosítható lengyel sebész neve is, akik katonai szolgálatuk mellett esetenként katonákat kezeltek előbb Szapolyai János, később pedig az erdélyi fejedelmek hadseregében.

Itt kell említenünk az olasz Stancarus Ferencet, aki kalandos élete során gyakran megfordult hazánkban és Lengyelországban. A már több alkalommal idézett Weszprémi munkájában a következőket írja róla: „Stancarus Ferenc Mantuában született teológus, a római szék papja, Baselben szerezte meg az orvosdoktori címét. Lakóhelyéről tévtanok hirdetése miatt elűzetvén Németországba ment, s a karinthiai Villach városában állapodott meg. Innen hívta meg őt Samuel Maciejowski (Maciejovius, 1499–1550) krakkói püspök 1546. elején a zsidó irodalom tanítására a krakkói egyetemre, de utóbb – mint hitték – eretnokség gyanúja miatt ugyanez a fölszentelt püspök börtönbe vetette, azonban tansegédje segítségével kiszabadulva egyes mánásoknál lelt menedéket mindkét Lengyelországban... míg aztán a königsbergi egyetemre szökve, ott is el nem kezdte tanítani a zsidó irodalmat... Az Oderán inneni Frankfurton áthaladva, annak a városnak a teológusaival is nyilvános vitába szállt, de rábizonyították tévhitét s a városból eltávolították. Erre visszatért Lengyelországba, ahonnan kiindult volt, és bár ez a vallásújító sem a sandomierzi, sem a wladyslawi, sem a pintzowi vagy más, később tartott zsinaton sem tudta elfogadtatni tévtanait a lengyel testvérekkel, kiket a tisztább tan hívei jól megszilárdítottak hitükben, annyit mégis elért ritka, főleg keleti nyelvtudásával és hatalmas, sokoldalú tudományával, hogy sok hű követője maradt haláláig, amely az egyes országokon való sietős átutazgatásai után 1574-ben Stobnitzán érte el 53 éves korában...” (...) Herczeg Árpád kutatásai szerint: Stancarus Krakkóban és más helyeken, ahol megfordult, jeles orvos hírében állt, ezért a munkácsi udvarba is mint orvost hívták meg lengyel földről.

A XVI. század magyar–lengyel orvosi kapcsolatait Báthori István lengyel királysága (1576–1586) zárja. Báthori uralkodása alatt számos utasítás született iskolákról, általában a művelődésről. Báthori István maga is humanista volt, ifjúkorában bejárta Itáliát, felkeresett több egyetemet, élete végéig rokonszenvezett Páduával, az itt végzettekkel igyekezett betölteni legfontosabb udvari tisztségeit. Lengyel királlyá történt megválasztása után határozott terveket dolgozott ki a vallási ellentétek miatt szétszilárdott krakkói egyetem átszervezésére: a párizsi Collège Royal mintájára képzelte el az ősi lengyel egyetemet. Tervei megghiúsultak, így – noha nem kívánta megszüntetni az ősi lengyel egyetemet – elképzeléseit Vlnóban és Kolozsvárott igyekezett megvalósítani. Az erdélyi egyetemet négy karral akarta megszervezni: ennek első lépcsőjeként felállította a jezsuita Collegiumot (1581), amit még életében jogi és teológiai karral bővítettek ki. Az orvosi kar felállítására már nem kerülhetett sor, bár az alapító oklevél ennek szándékát külön kiemelte. Pedagógiában jártas és szervezésben kitűnt lengyel szerzeteseket küldött Kolozsvárra, munkájuk nyomán remény

ébredt egy önálló magyar egyetem megszervezésére. Báthori István váratlan halála szétfoszlatta a ragyogó terveket, vilnai és kolozsvári elképzelései csak évszázadokkal később váltak valósággá.

A lengyel királyi udvar szolgálatába állt magyarok között orvosok és sebészek nevével is találkozunk, így lengyel forrásokból ismerjük Aval Dezső, Brassai Pál és Babba Mihály katonaorvosok neveit, valamint Mihály sebész vitézségét.

A Báthori Istvánnal foglalkozó munkák szinte egységesen mindig nagy figyelmet szenteltek „titkos betegségének”. E feldolgozásoknak köszönhetjük, hogy teljes egészében ismerjük az udvarában megfordult orvosok, sebészek, gyógyszerészek és gyógyításhoz valamiképpen értő személyeket. Itt kell megjegyeznünk, hogy az orvosok szakmai ismeretének csoportosítása sokban járult hozzá a beteg Báthori képe kialakításához. Az állítólagos „collegium medicorum” élén Erdélyben Blandrata György (1515–1588) állott volna. Levéltári anyaggal bizonyítható, hogy a hitújító, politikai tehetséggel – és kalandorsággal – megáldott olasz orvost Báthori István János Zsigmond környezetéből éppen diplomáciai érzéke miatt fogadta szolgálatába. Később a lengyel kapcsolatokkal rendelkező és a krakkói viszonyokat jól ismerő Blandrata képviselte őt a lengyel királyválasztó országgyűlésen, bár azután nem játszott szerepet udvarában. Orvosi tevékenységéről mindössze két adat áll rendelkezésünkre: Báthori István emlékezetes lábsebét egy alkalommal megnyitotta, majd ajánlására került a lengyel udvarba az arianus Nicolaus Buccella, a padovai egyetem tanára. Blandrata diplomáciai szolgálataiért kapta Báthoritól erdélyi birtokait, nem pedig orvosi tevékenységéért. Jól jellemzi ezt, hogy a fennmaradt Báthori-Blandrata levelezésben nem szerepel orvosi kérdés.

Báthori orvosainak felsorolásában Weszpréminél szerepel Hunyadi Ferenc, bár az ő tényleges orvosi szerepét a lengyel orvostörténetírás kétségbe vonja. (...)

Weszprémi említi Wesselényi Ferencet is, mint Báthori bizalmasát és gyógyszerészét, bár ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy e tisztség udvari méltóság volt és így neki orvosi kérdésekben nem sok szerepe lehetett.

Az imént felsorolt magyar orvosokhoz hasonlóan több lengyel medikusról is tudunk: a királyi számadáskönyvekből ismerjük Jakob Gosłowskit, Szymon Botriniust [Botrini, Botryn] és Stanisław Sabinkát, akik szolgálataikért különböző juttatásokban részesültek. Ugyancsak innen ismerjük Jan Czigulicz nevét is, aki később felboncolta Báthory holttestét. Az előbbi lengyel orvosok és sebészek közül kétségtelenül Wojciech Oczko (1537–1599), a Bolognában végzett és lengyel nyelven elsőként publikáló orvos emelkedik ki, aki hosszú ideig Hispániában és Franciaországban folytatott orvosi gyakorlatot. Hazatérése után Varsóban és Krakkóban élt és feltehetően innen került Báthory környezetébe.

Oczko közel öt esztendeig (1576–1581) Báthori orvosának számított. Személye sokak előtt azért vált „rejtélyessé”, mert Báthorihoz címzett első munkáját a szifiliszről írta, és ebben alapos felkészültségről tett tanúbizonyságot. Távozása egybeesett Buccella meghívásával és nem elképzelhetetlen, hogy kettejük ellentéte készítette Oczkot az udvartól való megválásra.

Ezek után már csak olasz orvosok tartózkodtak Báthori környezetében. Oczko tisztségét Buccella vette át, aki két év múlva – korára való tekintettel – segítséget kért. Így működött rövid ideig az udvarban az olasz Fábius Sessa Niphus, megkísérelték meghívni a híres Mercurialist, Tarvisanust és Villenbrachot. Végül – Buccella javaslatára – Simon Simonius került az udvarba, aki már egy esztendeje Krakkóban tartózkodott és Buccella egykori tanítványa volt. A két olasz orvos kapcsolata egy esztendeig zavartalannak tűnt, sőt Simonius csak dicsérőleg szólt mesteréről. Ellentétük alapja Simonius és Squarcialupi vitája lett, amikor is Buccella nem állt tanítványa pártjára. Báthori halála idején már ellenségként álltak egymással szemben, sőt Báthori halála után Simonius azzal vádolta Buccellát, hogy magyar barátai segítségével üldözte el Lengyelországból. Ezért is vélte Buccellát felfedezni Muraltusnak, Czakor György levele alapján írt Apológiája mögött és támadt dühvel egykori

mestere ellen, vádolva őt a lengyel király haláláért. Talán mindkettőjük emléke feledésbe merült volna, ha súlyos irodalmi vitájuk nem foglalkoztatta volna évszázadokon át a történetírást.

Báthori magyar környezetének emlegetése közben gyakran szóba kerül Gyulay Pál (?–1592) orvosdoktor neve is, aki plebejus sorból emelkedett Báthori titkárává. A Páduában végzett, tollat és kardot egyaránt jól forgató ifjú, orvosi diplomával rendelkező tudós titkár véleményét a lengyel király környezetében levő orvosok gyakran kikérték, hivatkoztak is sűrűn rá. Életútja regényes, talán itt is szólnunk kell róla.

Gyulay már a törökök által megszállt Magyarországon született abban a korban, amikor az ország élete az egyes területeken más és más képet mutatott. Életének első szakaszára nincs biztos adatunk, születésének helye és éve is bizonytalan; Wespérmi, Gyulaynak Báthori Istvántól kapott nemesi levelével kapcsolatban is külön hangsúlyozza annak plebejus helyzetét. Az már ismeretes, hogy tanulmányait Kolozsvárott kezdte, ahol Blandrata és Dávid Ferenc 1567–68-ban három tehetséges unitárius ifjút segített hozzá itáliai tanulmányok folytatásához. Ezek egyike Gyulay Pál volt, akinek tanulmányait Bekes Gáspár – később Báthori erdélyi ellenfele, majd lengyelországi hadvezére – jelentős összegekkel támogatta. Neve már ekkor ismeretes volt, hiszen Heltai Gáspár 1565-ben kiadta Bonfini művének Mátyás királyról szóló részét, és a kötethez tizenöt kolozsvári diák írt köszöntő epigrammát. Közülük az egyiket Gyulay Pálnak hívták.

Padova és az itt töltött esztendőik valóban sorsfordulót jelentettek életében: barátságot kötött Kovacsóczy Farkassal, a Báthori-család bizalmasával, kora egyik legműveltebb erdélyi humanistájával. Barátságuk nagy szerepet játszott később életében, hiszen annak ösztönzésére tért vissza Erdélybe 1572-ben. Páduában ismerte meg Nicolaus Buccellát, s annak tanítványát Simon Simoniust is. Hazatérése idején Erdélyben nagy változások következtek be: az ingatag természetű János Zsigmond halála után az erdélyi rendek az erélyes, művelt és kiváló diplomata Báthori Istvánt emelték a fejedelmi székbe. Gyulay Pál visszatérése után Bekes Gáspár titkára lett, aki kétségbe vonta Báthori fejedelemségének jogosságát, fegyverrel támadt rá. Erre a Habsburgok buzdították, és súlyos veresége után hozzájuk menekült. Gyulay Pál védte, de csakhamar átadta a fogarasi várat Báthori seregeinek. Fogságba került, ahonnan Kovacsóczy Farkas közbenjárására szabadult. Szemben Wespérmi állításával, Báthori szabadon engedte távozni a Felvidékre, ahol ismét Bekes Gáspárhoz csatlakozott. A Felvidéken a Habsburgok nem nézték jó szemmel megvert szövetségeseiket, innen is távoznia kellett. Útjuk Lengyelországba vezetett, ahol hamarosan a királyi trónra emelték Báthori Istvánt. Itt ismerték fel helyzetüket, döbrentek rá arra, hogy Bécs csupán eszköznek használta fel őket Báthori ellen. Az új lengyel király kegyes volt egykori ellenfeleihez: kegyeibe fogadta őket. Bekes Gáspár Báthori magyar hadainak főparancsnoka, míg az ifjú bölcséleti és orvosdoktor a lengyelországi erdélyi kancellária titkára lett.

Gyulay igyekezett megszolgálni a bizalmat, 1577-ben részt vett a Danzig (Gdańsk) elleni hadjáratban, ahol vitézségével kitüntette magát. Katonai helytállásáért és műveltségéért Báthori nemességre emelte: „Ezt a kitüntetést úgy adományozzuk neked, hogy szándékunk szerint örökösen megillessen téged, ezért hát királyi tekintélyünkkel és hatalmunkkal téged és kedvedért édesbátyádat Giwlay Johannest is a nemtelen plebeius állapotból és rendből, amelyben születtetek volt kiemelünk és kiveszünk, és a Magyar Királyság és Erdély igaz és születetett nemeseinek soraiba, gyülekezetébe és nyilvántartásába fogadunk, jegyzünk be és sorolunk.”

A következő évben már részt vesz az Oroszország elleni hadjáratban, ahol karddal és tollal szolgált királyát.

1580-ban megjelenik emlékirata a hadjáratról (*Commentarius rerum a Stephano rego adversus...*). Műve kiemelkedő latinsága mellett mértéktartó és a tények torzítása nélkül igyekszik az eseményeket követni. Sok mindenről ír, ami nem tartozik közvetlenül a

tárgyhoz: a tájról és a nép szokásairól, a legyőzöttek iránti rokonszenvéről stb.

A következő években mind gyakrabban jár el Báthori képviselőjében bizalmas dolgokban. Összekötőként szerepel az egyre zavarosabbá váló erdélyi ügyekben. E korból származó írásai, levelezése és feljegyzései a haza iránti aggodalmáról szólnak. Ez jellemzi baráti körének megválasztását is, bár egyre többet fordul meg orvosok társaságában is, akik vitáik során gyakran kérték Gyulay véleményét. Így szerepelt döntőbíróként Simonius és Marcello Squarcialupi orvosi vitájában. Baráti szálak fűzték Carolus Oslevianus sziléziai orvoshoz és Jan Crato (Johannes Crato von Krafftheim, 1519–1585) boroszlói (wrocław) orvostanárhoz. Ugyancsak tovább tartott barátsága Blandrata Györggyel, egykori jótevőjével és pártfogójával. A további kutatás feladata annak felderítése, hogy Gyulay milyen szerepet játszott Buccella és Simonius vitájában, hiszen majd két évtizede ismerte őket.

Weszprémi ugyan kétségbe vonja Gyulay Pál orvosi végzettségét, viszont Veress Endre és Szántó György itáliai kutatásaik során bebizonyították annak tényét. Orvosi felfogásáról nem tudtak sokat, csak a ráhivatkozások adtak ebben némi támpontot. Az imént említett Szántó György kutatásainak köszönhetjük, hogy ismeretessé vált Gyulay Pálnak 1590. december 19-én régi barátjához, Squarcialupihoz írott levele. Ebben elsősorban Paracelsusról, annak az alkimiával kapcsolatos felfogásáról ír, arra buzdítva barátját, hogy szabadítsa meg az orvostudományt eme tévhittől. A magyar és a lengyel orvostörténetírás egyik nagy vesztesége, hogy a levélen kívül más hiteles dokumentum nem maradt fenn tőle orvosi kérdésekben, így csak következtetni lehet a már említett vitákba elfoglalt álláspontjára. Viszont kevés adat áll rendelkezésünkre azzal kapcsolatban, hogy Gyulay Pál folytatott-e orvosi gyakorlatot lengyel földön. Elsősorban az erdélyi kancelláriai ügyek foglalták le. Lengyelországi kapcsolatai arra utalnak, hogy jó viszonyban állt a krakkói orvosi karral, hadjáratok idején pedig maga is végzett katonaorvosi teendőket.

Itt kell megjegyeznünk, hogy szoros barátság fűzte Hunyadi Ferenchez, Báthori István orvosához, akivel együtt tért haza Erdélybe a lengyel király halála után. Hunyadi egyik versét Gyulaynak ajánlotta, amelyben azt jótevőjének, kiemelkedő tudású orvosnak mondja.

Sajnos, Gyulay Pál későbbi sorsa tragédiába vezetett: Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem udvarában a féltékenység, az intrika uralkodott. Az egyik ilyen látványos összecsapás áldozata ő lett: 1592. december 10-én Báthori Boldizsár utasítására megölték, házat felgyújtották, értékes iratai – közöttük számos orvosi is – a lángok martaléka lett.

Báthori István halálával zárult a középkori magyar–lengyel orvosi kapcsolatok leggazdagabb szakasza, amely a következő évszázadokban sajnos nem folytatódott ilyen széles területen. A krakkói egyetem elvesztette a magyar értelmiség képzésében játszott meghatározó szerepét, a külföldet járó magyar diákok inkább a német és németalföldi protestáns vagy az itáliai és a Habsburg Birodalom katolikus egyetemeit látogatták. (...)

Orvosi kapcsolataink a XVII–XVIII. században

A fenti időszakban is számos magyar orvos fényes lengyelországi pályafutásáról tudunk, akiknek sikere és megbecsülése a hagyományos kapcsolatokat öregbítette. A XVII. század elején települt Lengyelországba a felvidéki születésű Bojm Pál György (1580–1651) magyar orvosdoktor, aki oklevelét – bécsi, páduai és római tanulmányok után – 1611-ben Bolognában szerezte meg, rövid itáliai és felvidéki gyakorlat után lengyel földre távozott. Kezdetben Krakkóban élt, ezt követően 1624-től Varsóban III. Zsigmond (1587–1632) lengyel király orvosaként működött. E tisztségét megtartotta IV. Ulászló (1632–1648) uralkodása alatt is, de Lwówba (Lembergbe) települt át, ahol 1641-ben a város főbírájává, később polgármesterré választották. Nagy tekintélyű és híres orvosként tartották számon, aki krakkói évei alatt a gyakorlati orvostant is előadta az egyetem orvosi karán.

Itt kell megemlítenünk fiát, Mihályt, aki jezsuita hittérítőként Kínában járt, ahol a növényvilágot tanulmányozta. A kínai növényekről írott művét, amely 1657-től jelent meg Bécsben, I. Lipót magyar királynak ajánlotta. Ugyancsak szólunk kell egy egyszerű magyar sebészmesterről, Szolga Mihályról is, akit – a krakkói levéltár adatai szerint – „a krakkói chirurgusok felszabadítottak és befogadtak a sebészek közé”.

A Bojm-családhoz hasonlóan a lengyel orvostörténelem jeles egyénisége az eperjesi születésű Wosiński Stanisław (1620–1701), a krakkói egyetem orvostanára. A felvidéki lengyelséghez tartozó, de magyar nemességet szerzett Wosiński-család már a XVI. században is fontos szerepet játszott Eperjesen, így az e családból származó Wosiński Stanisław – 1649-ben szerzett orvostudományi oklevelet Páduában – szívesen tett eleget 1654-ben a krakkói egyetem meghívásának.

Egyetemi tanulmányai után néhány esztendeig Kassán és Eperjesen működött városi orvosként és e minőségben érte a krakkói püspök meghívása. Ennek ellenére gyakran megfordult a Felvidéken, nemesi udvarházak kedvelt orvosa volt. 1669-ben a krakkói egyetem anatómia tanárává nevezték ki, de hosszú ideig ő adta elő a karon a gyakorlati orvostant is, felügyelte a városi gyógyszertárakat, királyi biztostként működött közre az 1676. évi dél-lengyelországi pestisjárvány idején. Több alkalommal viselt egyetemi tisztségeket, sőt 1688-ban az univerzitás professzoraként képviselte a nagy múltú intézményt az országgyűlésen. A feljegyzések szerint szoros kapcsolatot tartott a lengyelországi kuruc emigrációval és a források alapján ezért is ritkultak meg a XVII. század végén felvidéki látogatásai. Fényes lengyelországi pályafutása ellenére mindvégig tartotta a kapcsolatot hazájával, sőt névaláírásánál mindig feltüntette magyar nemességét.

Bojm és Wosiński kortársa volt a szakolcai születésű Senff (Sinapius) Alajos Mihály (1622–?) kalandos életű magyar orvos. Pozsonyi és bécsi tanulmányok után Itáliában kezdte el orvosi tanulmányait, amit végül a hollandiai Harderwijkben fejezett be és szerzett orvostudományi oklevelet. Ezután Európa számos országában megfordult: beutazta Franciaországot, Németországot, járt Svédországban, végül 1670-ben Lengyelországban telepedett le. Kezdetben Vilnában, Grodnóban és a tenger melléken élt, 1678-tól Radziwiłł herceg varsói udvarának orvosa lett, akinek költségén – 1693-ban – Varsóban kiadta 'Absurda' című értekezését, amelyet 1697-ben Genfben is megjelentettek. Senff, akinek magyarságát Kościński is kidomborítja, előbbi munkájában elég részletesen szól a lengyelek egyes néprajzi sajátosságairól. Azt írja, hogy a lengyel nép élénkebb, egészségesebb, edzettebb, mint más európai népek: a cselédség nem ágyakban alszik („cubat quilibet prout potest et vult”), gyakran még az urak is megelégszenek katonai fekhelyekkel (lectus militaris) és ha reggel felébrednek, nem kívánnak vajas kenyeret. (Si educationem et vitae genus Polonorum spectes, nunc nihi molle deprehendes. Quodvis stabulum, praevis casa rustica ipsis pro palatio servire potest.) Szeretnek lovagolni, szeretik a dalt és a táncot: „non tantum in aulis, sed passim in oppidis et pagis videbis illam frequentiam chorearum (more patrio) et affusam populi cantantis laetitiam... quam in nulla regione Europae alias.” A lengyelek nemzeti eledele a barszcz, ami annyira egészséges, hogy orvosságnak is tekinthető, („medicamentum alimentosum sive alimentum medicamentosum”), aki ezt kitalálta – mondja Senff – az barátja volt a lengyel népnek („Cere qui hunc cibum docuit Polonos, fuit amicus ipsorum sed non fuit Apothecariorum et medicorum”).

E munkában Senff Paracelsus követőjeként lép fel és egyik elindítója lett a XVII. század végén kibontakozó antihippokratikus orvosi mozgalomnak. E munkája harmadik fejezete a nemi betegségeket tárgyalja. Jó leírást ad a kankó tünettanáról, bár a szifilisszel kapcsolatban téves tanokat hirdetett. Elég részletesen foglalkozott a traumával, a váltólázzal, a tuberkulózissal, gyakran jó terápiát ajánl ezekkel kapcsolatban. Hosszú, kalandos élet után végleg lengyel földön telepedett le, itt is halt meg valamikor a XVII. század utolsó éveiben.

Wesprémi István munkájában külön kiemeli Paterson Hain János porosz származású

orvosdoktor, aki több évtizedes lengyelországi orvosi gyakorlat után hazánkba telepedett át: „...az eperjesiek híres múlt (ti. XVII.) századbeli orvosa ott is halt meg, mint a Természetbúvárok Császári Akadémiájának becsült és szorgalmas tagja.”

Paterson Hain János kortársa volt a magyar Szentkereszti (Santacrucius) Dániel, aki 1694-ben szerzett magyarként, „Az ásványos gyógyvizekről” írott értekezése alapján orvosi diplomát Koppenhágában. Tanulmányai befejeztével ugyan hazatért, de csakhamar lengyel földre ment és Weszprémi szerint 1701-ig ott élt. Ismételt hazatérése után Eperjes és Sáros megye főorvosa lett, s e minőségében hunyt el 1710-ben, 44 éves korában. Különben Weszprémi megjegyzi: „Sokan jól emlékeznek rá, hogy legszívesebben vegyészkedésben lelte örömét. Ugyanerről tanúskodnak Szentkereszti vegyi műhelyének az eperjesi Pulszky-házban nemrég kiasott romjai is: a földalatti kőpincében ugyanis igen sok különféle ódivatú vegyészeti edény és műszert találtak itt.”

A lengyel orvostörténeti szakirodalom a korszakot illetően inkább a magyar orvosok lengyelországi szerepéről, az ott folytatott orvosi gyakorlatról ír, kevesebbet tud a lengyel orvosok magyarországi gyakorlatáról. Ez utóbbival kapcsolatban jelentős Władysław Mitkowski (1619–1661) figurája, aki 1645-ben Páduában szerzett orvosi oklevelet és ahelyett, hogy visszatért volna hazájába, Erdélyben telepedett le.

Mitkowski elkötelezettje volt a toruńi püspöknek, aki ezért – szószegése miatt – az esztergomi érseknél is eljár, segítségével szeretne volna elérni Mitkowski hazatérését. A közben protestáns hitre tért lengyel orvos előbb Kolozsvárott, később Fogarason telepedett le és 1661-ben katonarorvosként – egy tatár egységgel vívott harcban elesett.

A XVII. századi lengyel–magyar orvosi kapcsolatok történetében érdekes vonatkozás Jan Innocenty Petrycy (1592–1641) krakkói orvostanár és történetíró *’O wodach w Druzbaku i Łeckowej’* (Krakkó, 1635) című balneológiai munkája. A gyógyvizek iránt is érdeklődő Petrycy e munkájában a szepességi Ruzsbach és Lakova gyógyforrásait tárgyalja, de könyve bevezetőjében általános ismertetést ad Magyarország gyógyvizeiről, elsősorban a budai hévizekről, a felvidéki savanyúvizekről, különösen a lévai, a füleki és a szomolnoki forrásokról. Hasonló részletességgel ír Erdély gyógyvizeiről, s munkájában említi, hogy a forrásokat a helyszínen is tanulmányozta, több alkalommal felkereste hazánkat és ezért bizton tudja ezeket ajánlani.

A XVIII. század első felének keresett orvosa volt Lengyelországban Hambacher János (1682–1759) eperjesi városi orvos. Életéről Weszprémi így számol be:

„...A jülich-i hercegségben évek hosszú során élt virágában a pfalzi várról elnevezett nemes Hambacher-család, míg a múlt században a sors mostohasága honváltoztatásra nem kényszerítette. Ebben az időben jött Magyarországra Hambacher János is, aki iránt a megboldogult Ferdinánd császár, Magyarország királya, oly bőkezűséget tanúsított, hogy magyar nemesi kiváltságlevéllel ajándékozta meg. Ez volt az apja a mi 1682-ben Eperjesen született ifjabb Hambacher Jánosunknak, akit ugyanitt neveltek jó erkölcsre és iskolai tudományokra. Hellenbach báró orvosdoktor bőkezű segítségével támogatva elhatározta magában, hogy tudománya növelése végett külföldi egyetemekre megy. Elsőnek Odera-Frankfurtba ment, onnan Berlinbe, majd Wittenbergbe, s itt a legkitűnőbb tanárok keze alatt olyan szerencsésen folytatta orvosi tanulmányait, amelyekre teljes szívvel adta magát, hogy 1710-ben a király udvari orvosának, Heucher János Henriknek az elnöklete alatt nyilvános vitán jogosítványt kapott orvosi működése végzésére, mégpedig hallgatóinak olyan nagy helyeslése mellett, hogy ifjabb Wisnyavitzky lengyel herceg ökegyelmessége, aki ezt az ünnepélyes egyetemi gyűlést személyes megjelenésével tisztelte meg, szép évi fizetést ajánlva, szülei egészségének gondozására Lengyelországba hívta meg. Ő azonban, mivel támogatójának még otthon adott szavát beváltani akarta, inkább választotta, hogy visszatér elhagyott otthonába Magyarországra és itt telepszik meg. Évek múltával elérte jó hírével, hogy a tekintetes Sáros megye megyei fizikussá nevezte ki, s e tisztségének teljes negyven

évig való dícséretes betöltése után Eperjesen halt meg 1759-ben, 77 éves korában. Mivel az ország legtöbb főemberének hívására sűrűn járt ki a szomszédos Lengyelországba és végzett ott mindenféle sikeres orvosi működést, II. Ágost lengyel király is kinevezte udvari orvosává és drága nyakláncot akasztva rá, megítézte királyi oklevéllel avatta fel kegyesen. Mivel pedig a folyó század elején, alighogy elmúlt belőle az első évtized, pestisjárvány pusztította a sárosiakat, zemplénieket, beregieket és ungiakat, és amikor 1739-ben és 1740-ben ugyanezen megyékben ugyanez a nyavalya újra kitört, szinte egyedül Hambacher vígasztalta orvoslásával a ragályosok csüggedt szívét rendületlenül...”

Irodalmi tevékenységéből kiemelkedik a 'Lomnius redivivus' című, három kötetre terjedő kéziratos munkája, amelyben orvosi gyakorlatát összegezte, „mindegyik betegséghez mellékelte saját megfigyeléseit és nem útszéli orvosságait”.

Apja nyomdokain járó fia, Hambacher Sámuel (1720–1801), Gömör megye, majd a szepesi városok fizikusa. Ő orvosi oklevelét 1742-ben Halléban szerezte, majd hazatérése után kezdetben apja kíséretében, később önállóan végzett orvosi gyakorlatot lengyel földön is. Ő sem hagyta el soha magyar hivatalát, csupán vendégként és meghívásra gyógyított a szomszédos országban.

Az idősebb Hambacher életútjának ismertetésénél említettük Hellenbach János nevét, aki az ifjú Hambacher pályáját egyengette. Hellenbach rendkívül érdekes egyénisége volt a XVII. század végének, hiszen az 1659-ben Selmecen született neves magyar orvosdoktor – I. Lipót császártól bárói címet kapott, miután kigyógyította vesegyulladásából. A császári udvarban oly gyakran megforduló Hellenbach ennek ellenére 1703-ban II. Rákóczi Ferenc oldalára állt, s a magyar fejedelem a bányaügyek főigazgatójává tette, ami mai értelemben vett pénzügyminiszterségnek felelt meg. A magyar szabadságharc bukása után lengyel földre menekült, itthon vagyonát elkobozták, feldúlták gazdag könyvtárát, 1711–1715 között orvosi gyakorlatból élt Lengyelországban. Ekkor III. Károly király kegyelmét kérve visszatért Magyarországra, ahol nemcsak elkobzott vagyonát, hanem a felvidéki bányák igazgatását is rábízta. 1728-ban hunyt el 70 éves korában.

E kor ucsancsak kedvelt magyar orvosa volt lengyel földön Milleter (vagy Maleter) János. Így szól róla Wespriemi: „Iglón, a 13 szepesi lengyel város legnagyobbikában született 1691-ben. Apja a nagyhírű Milleter György, anyja nemes Lányi Zsuzsanna volt. Kiváló szellemi kincsekkel megáldott fiukat eleinte több hazai iskolában taníttatták humán tudományokra, amikor azonban Magyarországon fegyveres felkelések támadtak, a danczkai gimnáziumba küldték. Néhány évet töltve, ott a jénai egyetemre ment, s a bölcsélet többi része mellett főleg vegytant, természettant, gyógytant és bonctant tanult, főleg Wedeltől. Aztán a rutén grófok városába, Gerába költözött, s ott Zopff úr útmutatása mellett végezte első beteggyógyító próbáit. 1716-ban a híres leydeni egyetemet kereste fel, s ott a többiek mellett Ruischot hallgatta, akinek aztán két orvostanhallgatóval együtt segített összegyűjteni azt a ritka és érdekes természettudományi gyűjteményt, amelyet Péter, a nagy orosz cár vásárolt meg aztán, s Moszkvába vitetett. Ezen egyetemen szerezte meg az orvosdoktor címet 1717-ben. Következő év január elsején tért vissza Iglóra, s ott szerencsés gyógyító tevékenységével hamarosan akkora hírre tett szert, hogy Teodor Lubomirski (1683–1745) herceg, a 13 város sztarosztája, udvari orvossá tette, 1772-ben pedig Schwab Joákim halála után, Szepes megye és Lőcse szabad királyi város a maga rendes fizikusává nevezte ki. Mivel azonban később a Lubomirski herceghez és más lengyelországi főurakhoz való gyakori kiutazása miatt nem tudott eleget tenni hivatalos kötelességének, a nemes vármegyénél leköszönt, de Lőcse város orvosának a címét mindvégig megtartotta... Lábdagadásban halt el 1755. március 8-án, 64 éves korában.”

Ha nem is olyan fényes pályát futott be mint Milleter, de a XVIII. századi magyar–lengyel orvosi kapcsolatainkban szerepel Kreisel János Zsigmond (1717–1768) bártfai orvosdoktor. Tanulmányait Győrött és Pozsonyban kezdte, majd – Wespriemit idézzük: „1736-ban a toruñi

gimnáziumba ment Porosz-Lengyelországba. Itt egy évet töltve, szülei kívánságára a jénai egyetemre ment orvostant hallgatni, s kitartó szorgalmával elérte, hogy 1741. június 19-én Teichmeyer kezéből megkapta a doktori fokozatot.” Előbb Szepes megyében és Késmárkon működött, innen tizenegy évi gyakorlat után Szabolcs megyébe hívták. Itt nem érezte jól magát, ezért visszatért Bártfára, ismét a Szepesség fizikusa lett. 1768. október 28-án halt meg. Feltehetően lengyel nyelvtudásának is köszönhetette, hogy gyakran hívták lengyel földre gyógyítani.

A magyar orvosok hosszabb-rövidebb ideig tartó XVIII. századi lengyelországi orvosi gyakorlatának vázlatát zárjuk Langenthali Lang Jakab Ambrus (1662–1731), II. Rákóczi Ferenc fejedelem tábori főorvosával. Nürnbergben született, Altdorfbán szerezte orvosi oklevelét, útja innen Magyarországra vezetett, ahol előbb Besztercebánya főorvosa, majd Selmec physicus lett. 1685-ben magyar nemességet kapott, később német származása ellenére lelkes magyarként csatlakozott II. Rákóczi Ferenc felkelő seregéhez. Mintaszerű egészségügyi szolgálatot szervezett, s annyira Rákóczi híve lett, hogy követte őt a számkivetettségbe is. A fejedelemmel együtt 1711-ben lépett lengyel földre, előbb délen, később Gdańskban élt néhány évig. Rákóczival együtt ment Franciaországba, később Törökországba. Konstantinápolyban hunyt el, sírja ma is ott található. Gdański tartózkodása alatt orvosi gyakorlatot folytatott, nemcsak a bujdosó magyarokat, hanem a helybéli lengyeleket is gyógyította.

Az előbbi – ha nem is bőséges – adatokkal szemben, jóval kevesebb lengyel orvos XVIII. századi magyarországi gyakorlatáról tudunk. Kościński említi, hogy Jacek Łopacki (1690–1762) itáliai egyetemen végzett lengyel orvos, miután Krakkóban pappá szentelték, a felvidéki Poprádon telepedett le és plébánosként élt ott haláláig. Viszont a környék egyetlen végzett orvosa volt.

Giedroyæ említi, hogy egy magyarországi származású Konty Sebestyén nevű hadisebész, miután 16 éven át az osztrák hadseregben szolgált, 1767-ben a lengyel gyalogezred sebésze lett.

A XVIII. század utolsó évtizedeiben jelentős változás következett be a magyar–lengyel orvosi kapcsolatokban. Ennek egyik oka a lengyel állam területi felosztása (1772, 1793, 1795) és jelentős lengyel lakta vidékeknek a Habsburg Birodalomhoz történt csatolása volt, de nem szabad figyelmen kívül hagyni a magyar egyetem orvosi karral való kibővítését és annak tekintélyét sem. Igaz, a nagyszombati, később a pesti egyetem orvosi kara tekintélyében nem érhetette el a bécsi egyetem orvosi karát, mivel annak védelmére külön jogszabályokat alkottak. A magyar orvosi karon az orvosképzés már a van Swieten-féle reformok szellemében kezdődött meg (1769), amely mintájául szolgált a krakkói orvosképzés átforgalmazásánál (1780) is. Csak példaként említjük, hogy Andrzej Badurski (1740–1789) a krakkói reformtervek elkészítésénél az orvosképzés kötelező és ajánlott tankönyvei közé sorolta Trnka Vencel és Winterl Jakab munkáit. A magyar–lengyel orvosi kapcsolatok új területe formálódott a magyar orvosi karon, amelynek lényeges szakasza inkább a XIX. századra esik, így annak felvázolását ennek az időszaknak ismertetésénél tesszük meg.

Magyar–lengyel orvosi kapcsolatok (1770–1849)

A Habsburg Birodalom egészségügyének reformere, Gerard van Swieten tanácsára 1769-ben az 1635-ben Nagyszombatban alapított magyar egyetemet orvosi karral egészítették ki. A fakultás alapításánál figyelembe vették, hogy a magyar orvosi karnak nem szabad csökkenteni a bécsi orvosképzés jelentőségét. Éppen ezért a Nagyszombatban végzett orvosok oklevele a Monarchián belül csak a magyar korona területén volt érvényes, a birodalom határain túl

azonban bárhol. Ezen korlátozások ellenére a magyar orvosi kar vonzerőt jelentett nemcsak a magyarországi orvosjelöltek, hanem a határon kívüli idegenek számára is. Nagyszombatban az orvosképzés két szinten indult meg: az ötesztendős orvosképzés, valamint az alacsonyabb képesítési fokot jelentő – három esztendős – sebészi tanfolyam. Már az alapítást követő évektől, de elsősorban az orvosi kar Budára (1777), később Pestre (1784) történt áthelyezése után, jelentős számú lengyel kereste fel. Annak ellenére, hogy a magyar orvosi kar medikusi és sebészi tanfolyamait számarányban nem látogatta annyi lengyel, mint Bécset, mégis a XVIII. század végén és a XIX. század első felében Pest a lengyel orvosképzés egyik fontos helyévé vált. Igaz, II. József császár 1786-ban Lembergben – a krakkói egyetem ellensúlyozására – újabb egyetemet alapított, amelyet a galíciai lengyelség felsőoktatási intézményévé szánt.

Az 1700-as évek végétől a magyar orvosi karon a XIX. század közepéig összesen 29 lengyel orvos és 94 seborvos szerzett oklevelet, de annál érdekesebb a beiratkozott hallgatók számának alakulása. 1772–1848 között 1084 hallgató iratkozott be az orvosi karra, amelyből 78 volt lengyel nemzetiségű, míg az adott időszakban a sebészi tanfolyamra beiratkozott 2695 hallgatóból lengyelnek 214 vallotta magát. Már Nagyszombatban is volt a magyar orvosi karnak lengyel hallgatója, sőt 1774-ben itt szerzett oklevelet Stanisław Dominikowski, znaimi születésű, később Galíciában működő lengyel orvos, akinek fia, Filip Dominikowski szintén Pesten folytatott orvosi tanulmányokat és szerzett orvosdoktori oklevelet.

Meg kell említenünk, hogy az adott időszakban a gyógyszerészi tanfolyamon 2314 hallgatót anyakönyveztek, akik közül 74 lengyelnek vallotta magát. Nem érdektelen felsorolni a pesti orvosi karon diplomát szerzett lengyel orvosjelöltek névsorát, bár meg kell jegyeznünk, hogy az anyakönyvekben a keresztnéveket magyarosított formában jegyezték be.

1773/74: Dominikowski Stanisław, Znaim (Galícia); 1775/76: Karl Kratkiewicz, Lublo (Szepesség); 1794/95: Kosinski József, Lemberg (Galícia); Kosminski Zachariás, Lemberg (Galícia); 1799/1800: Pinotkiewicz Tamás, Ratibor (Galícia); 1816/17: Seitz Kristóf, Stadlów (Galícia); 1831/32: Horowicz Náthán, Bród (Galícia); 1832/33: Dominikowski Fülöp, Krechow (Galícia); Plohn Lázár, Ulanow (Galícia); Rappaport Márk, Littomicz (Galícia); 1833/34: Jozef Oettinger, Tarnow (Galícia); 1834/35: Demiany Pál, Szandecz (Galícia); Arnold Abrahám, Stanisław (Galícia); Max József, Rzeszów (Lengyelország); 1836/37: Kuczynski Salamon, Ozorków (Lengyelország); 1838/39: Kowinski Xavér, Gerolstów (Galícia); 1839/40: Hanke János, Bosancze (Galícia); 1839/40: David Sándor, Stragów (Galícia); Orzechowsky Károly, Lubló (Szepesség); 1840/41: Inländer Jakab, Bród (Galícia); 1841/42: Exbirth Edward, Tarnopol (Galícia); Hylich Wojciech, Stanisław (Galícia); 1842/43: Zuckerkandl Márk, Zloczow (Galícia); 1843/44: Pantoczek Leo, Krakkó (Lengyelország); 1844/45: Hönig Lipót, Lemberg (Galícia); Minnich Ede, Nodselicze (Galícia); Kalikowski Miklós, Butyin (Galícia); 1847/48: Sietniczki Sándor, Oporków (Galícia); Klein Ferenc, Wielki-Glice-Tarnów (Galícia).

Lengyel orvosok a magyar szabadságharcban

Az 1848/49. évi magyar szabadságharc küzdelmeiben – a több ezer lengyel katonával együtt – számos lengyel orvos is szerepet vállalt a katonai orvosi szolgálat legkülönbözőbb területén. Többen a császári hadseregből kérték átvételüket a honvédség soraiba. Köztük Beduschki (Bedouszky) Ferenc századosi rangban szolgáló ezredorvos, akit Perczel Mór 1849. február 9-én a znaimi ezredhez nevezett ki. Beduschki a világosi fegyverletétel után Törökországba menekült és később a török hadseregben harcolt a krími háború idején. Ugyancsak a császári szolgálatból kérte átvételét a honvédséghez Czelehowszky (Cselehovszky) Ignác is, aki 1848 augusztusától Szegeden teljesített szolgálatot és a helyi katonai kórházban működött. 1849 elején már a Sándor-gegyezmény törzsorvosa, de

februárban más beosztást kér Flór Ferenc-től, mivel nem tudott magyarul és ez nagyban akadályozta munkáját. Flór Ferenc nem fogadta el a kérelmét, továbbra is a Sándor-gyalogezredet jelölte meg szolgálati helyéül. Czelehowszky a szabadságharc bukása után az Egyesült Államokban telepedett le.

A pesti egyetemen szerzett sebészorvosi oklevelet 1835-ben Bukovinszky (Bukowinski) József galíciai születésű (1813) lengyel sebész, aki tanulmányai befejeztével – magyar nőt vett feleségül – Zemplén megyében telepedett le és 13 évig Sátoraljaújhelyen dolgozott. A szabadságharc kitörése után előbb a zempléni nemzetőrzászlóalj főorvosa, 1849 áprilisában pedig az egri honvédkórház sebészfőorvosa főhadnagyi rangban. A szabadságharc bukása után visszatért Zemplén megyébe és 1881-ben hunyt el Pesten.

Aránylag keveset tudunk Kameński (Kamenszky) Lipót – a 18. zászlóalj alorvosa – és Szotowski Ferenc – a lengyel dzsidások százados főorvosa – tevékenységéről. Ismeretes viszont, hogy a Lengyel Légió saját orvosi karral rendelkezett. Ezt a testületet Zurowszky Romuald (1813–1881) főtörzsorvos vezette, aki Bécsben fejezte be tanulmányait 1844-ben. A szolgálat tagja volt Staszinievs Ignác (Ignacy Staniszewicz) főorvos, aki bécsi közkórházi beosztását hagyta ott a magyar szabadságharc ügyéért. 1848. augusztus 20-án lépett a honvédorvosi karba, kezdetben a 38. honvédzászlóalj orvosa, később – 1849 áprilisától – a Lengyel Légióban szolgált. A szabadságharc bukása után külföldre menekült. Az 1860-as évek elején hazánkban telepedett le és haláláig Aradon élt.

A légió orvosai között szerepel Obonyai (Spaczek) Ferenc (1799– 1859) orvosdoktor, aki Bécsben folytatott orvosi tanulmányokat, majd szülővárosában, Poznańban élt. Az 1831. évi lengyel felkelés bukása után magyar földön telepedett le. 1848 nyarán csatlakozott a Lengyel Légióhoz. A világosi fegyverletétel után Törökországba menekült, Kiutahiában Kossuth Lajos orvosa volt. 1851-ben – Kossuth kíséretében – az Egyesült Államokba távozott, ahol a volt magyar kormányzó háziorvosaként működött Philadelphiában, Columbusban és Montgomeryben. Amerikában telepedett le és New Yorkban halt meg.

A szabadságharc magyar–lengyel orvosi kapcsolatai között kell megemlítenünk Bem József tábornok magyar orvosait, akik többsége követte a legendás lengyel tábornokot török földre, szerepet vállaltak ottani életében. Közülük néhányan fényes törökországi karriert futottak be, halálukig ápolták Bem tábornok emlékét. Az isztambuli Orvosi Akadémia tanára lett Hammerschmidt Károly (1800–1874) honvéd törzsorvos, aki a törökföldi magyar emigráció legnagyobb tudományos tekintélyének számított. Az erdélyi születésű Hammerschmidt Bécsben jogot tanult, majd egy gazdasági lap szerkesztőjeként működött. Később választotta az orvosi pályát, 37 éves korában szerzett medikusi oklevelet. Diplomájának megszerzése után a bécsi egyetem állattani tanszékén működött előadóként, közben az Irgalmas Kórház sebészfőorvosi tisztségét töltötte be. Bem Józseffel az 1848 októberi bécsi felkelés idején ismerkedett meg és sebészi teendőket látott el a felkelőknél. A felkelés bukása után menekülnie kellett Bécsből és Bessel együtt érkezett Magyarországra. Mindvégig Bem seregében szolgált, törzsorvosként több erdélyi tábori kórházat vezetett. A temesvári csata után Bessel ápolta, kíséretében hagyta el az országot Viddinnél. 1849 októberében muzulmán hitre tért – ez mentette meg az osztrák kiadatási kérelem teljesítésétől – és felvette az Abdullach nevet. Már 1849 októberében kinevezték az isztambuli Akadémia tanárává, de osztrák követelésre kénytelen volt elhagyni a török fővárost. Ismét Bem kíséretéhez csatlakozott, majd a damaszkuszi kórház élére került. A krími háború (1853–1856) után kilépett a hadseregből az isztambuli kórházban vállalt állást. Csakhamar ismét az Orvosi Akadémia tanára lett, majd 1873-tól ásványtant és zoológiát is oktatott. Nevéhez fűződik a Boszporusz vidékének föld- és állattani leírása, az isztambuli Természettudományi Múzeum alapítása.

Bem József erdélyi és törökországi környezetének legkiválóbbja Schneider Antal (1816–1897) volt, aki a bécsi egyetemen szerezte oklevelét (1840), majd Temes vármegye főorvosa

lett. 1848 tavaszán csatlakozott a nemzetőrséghez, de pár nap múlva már Damjanich seregében szolgált, hadnagyi, majd századosi rangban. Személyes bátorságával és leleményességével több alkalommal felhívta magára a figyelmet. 1849 februárjában – mint felderítő – fontos információkat szerzett az ellenségről. Bem seregében a piski csatában vitézi erényeket csillogtatott meg. Különben e csata után ő kezelte Bem kézsérülését és ettől kezdve a lengyel tábornok betegség esetén csak hozzá volt bízalommal. A temesvári csata után ő is Bemmel együtt menekült és hosszú ideig saját költségéből fedezte a lengyel tábornok kíséretének kiadásait. Bemmel együtt lépett be a török hadseregbe, ahol Huszein bég néven ezredorvosi beosztásban szolgált Damaszkuszban és Aleppóban. Az alábbiakban még említésre kerülő Kálazdyval együtt kezelte a sokat betegeskedő és a klímát nehezen viselő tábornokot, halálos ágyánál is ott álltak. Schneider élete végéig ereklyeként őrizte Bem halotti leplét és ápolta barátságuk emlékét.

Schneider részt vett a krími háborúban, vezérorvosi rangban a legnagyobb tábori kórházat irányította. Itt ismét felcsillantotta vitézi erényeit is: az egyik stratégiai fontosságú erődöt az általa vezényelt rohammal vették be, amiért magas katonai kitüntetésben részesült. A háború után kilépett a hadseregből és a törökországi magyar emigráció vezetője lett. Az olasz szabadságmozgalom támogatására szervezőmunkát végzett, amiért a török hatóságok előbb 15 évi várbörtönre ítélték, később az angol követség közbenjárására kiutasították. Garibaldi oldalán harcolt az olasz szabadságharcban, közel nyolcvan ütközetben vett részt. A kiegyezés után hazatért, de sokáig rendőri felügyelet alatt állt, orvosi tevékenységet nem folytathatott.

Bem tábornok harmadik magyar orvosa Kálazdy Móricz (1819–1875) volt. Ő is Bécsben tanult, oklevelét 1843-ban szerezte. Nagy sebész karrier előtt állt, amikor a bécsi forradalom egyik egyetemi vezetője lett. 1848 március 13-án a forradalom nevében ő köszöntötte a Bécsbe érkező Kossuth Lajost. 1848 tavaszán hazatért, kérte felvételét a nemzetőrség orvosi szolgálatába. Kezdetben Kanizsán volt sebész főorvos, majd Lőcsén és Komáromban állt egy-egy tábori kórház élén. 1849 januárjától a VII. hadtest „rendező főorvosává” nevezték ki. Ebben a tisztségében számos tábori kórház szervezését irányította. Lumniczer 1849 júniusában kitűnőnek minősítette tevékenységét és magasabb beosztásba ajánlotta. A világosi fegyverletétel után ő is török földre menekült és a viddini táborban csatlakozott Bem kíséretéhez. Bár ő is felvette a muzulmán vallást, de Szulejmán néven polgári orvosként követte a lengyel tábornokot Anatóliába. Erre azért volt szükség, mivel a törökországi magyar emigráció különböző helyei között „összekötőként” tevékenykedett, és polgári orvosként szabad mozgásnak örvendhetett. Schneiderrel együtt kezelte Bem utolsó napjaiban.

Kálazdy a krími háború idején katonai szolgálatot vállalt, az egyik Boszporusz melletti kórházat vezette. A háború után leköszönt katonai rangjáról és magánorvosi gyakorlatot folytatott. Schneider bebörtönzése után ő is menekülni volt kénytelen. Krétán, majd Korfun élt 1867-ig, amikor is hazatért, és Gyöngyösön, szülővárosában telepedett le.

A magyar szabadságharc bukása után – mint láttuk – különös formái is kialakultak a magyar–lengyel orvosi kapcsolatoknak. Ide kell sorolnunk Józef Konrad Dietl (1804–1878), a krakkói egyetem XIX. század közepén működött neves belgyógyász-professzorának és Krakkó város híres polgármesterének magyar kapcsolatait is. A magyar emlékiratokból ismeretes, hogy milyen szoros kapcsolat fűzte bécsi tartózkodása idején az ottani magyar kollégáihoz, sőt ismeretes volt az is, hogy 1849 őszén Dietl milyen sokat segített a menekülő magyar honvédeknek, ami hozzájárult Bécsből való kitiltásához.

Kapcsolataink a dualizmus éveiben

A magyar szabadságharc bukása után új területei alakultak ki a magyar–lengyel orvosi kapcsolatoknak. Ez részben a már hagyományosnak mondható területeken – az egyetemeken

és a Monarchiához csatolt lengyel területekkel kapcsolatosan – épültek tovább. Ezek az évtizedek a magyar orvostudomány történetének legfontosabb időszakát jelentik, hiszen a kiegyezésig terjedő időszakban terjesztette ki tevékenységét a pesti orvosi iskola néven emlegetett és Balassa János körül csoportosuló orvostársaság, amely a neoabszolutizmus évei alatt kidolgozta a magyar orvostudomány és orvosképzés megújulását jelentő programját, előkészítette az egészségügy általános rendezésének tervét, amely később az 1876. évi közegészségügyi törvényben nyert igazi formát. A pesti orvosi iskola tevékenysége az 1867. évi kiegyezés után emelkedett igazi jelentőségre. Balassa János, Lumniczer Sándor, Korányi Frigyes, Hirschler Ignác és még sorolni lehetne a neveket, mind-mind a magyar orvostudomány legnagyobb egyéniségei. Hozzájuk tartozott a legnagyobb és a világon legismertebb magyar orvos is, Semmelweis Ignác, akinek hatása például Krakkóban is jelentős volt. A pesti egyetem orvosi karán, majd a kiegyezés után az ország orvosi közigazgatásában fejtették ki tevékenységüket, s elsősorban nekik köszönhető, hogy a magyar orvostudomány a századforduló európai medicinájában meghatározó szerepet játszott. A magyar orvosi kart – ha nem is olyan nagy arányban – továbbra is jelentős számú lengyel ifjúság látogatta, a századfordulóig 21 személy kapott Budapesten orvostudományi oklevelet, többségük elsősorban Galícia területéről érkezett. A beiratkozott hallgatók száma megközelítette a nyolcvanat. (...)

A XIX. század második felében és a századforduló éveiben a magyar–lengyel orvosi kapcsolatoknak új területe bontakozott ki a legpatinásabb magyar orvostudományi társaságban, a Budapesti Királyi Orvosegyesületben. Az 1837-ben a pesti és budai gyakorlóorvosok által alapított, a kollegiális szellemet és a továbbképzést célul tűző társaság a XIX. század második felében a legrangosabb hazai orvostudományi fórum lett.

Az egyetem orvosi kara kezdetben távol tartotta magát az Orvosegyesülettől, de a szabadságharc bukását követően, az önkényuralom évei alatt ezen társaság nyújtott fórumot Balassa János körének. Itt fogalmazódtak a magyar orvostudomány fellendítését célzó programok, itt kapott Semmelweis támogatást akkor, amikor a kor orvosi köz- és tudományos élete értetlenül állt felfedezésével szemben. A példákat még sorolni lehetne, említsük csupán Czermak gégetükrözési elvének védelmét: a prioritás vitában foglalt álláspontot az Orvosegyesület mindig a tiszta tudományos érdekeket védelmezte, viszont elzárkózott az orvostársadalom érdekvédelmétől. A magyar orvostörténelemben felbecsülhetetlen szerepet játszott az orvostudomány társasági kereteinek megszervezésében. Már az önkényuralom ideje alatt külkapcsolatai révén olyan szálakat épített ki az európai orvostudományi társasággal, aminek igazi jelentőségét csak a kiegyezés után tudta a hazai orvostudomány lemérni. Így állandó kapcsolatban állt a krakkói és a varsói Orvostudományi Társaságokkal. Részben ennek a ténynek köszönhető, hogy viszonylag nagy számú lengyel kültaggal büszkélkedhetett. Elsőnek Sokolski Félixet fogadták tagjaik sorába 1845-ben. Vele, mint a varsói Orvostudományi Társaság elnökével is kapcsolatban álltak, 1871-ben meghívták Budapestre, ahol Sokolski szemészeti tárgyú előadást tartott. Haláláról az évi nagygyűlésen – 1891. október 14-én – külön is megemlékeztek.

A Budapesti Királyi Orvosegyesület 1906 szeptemberében tiszteletbeli tagjai sorába hívta Boleśław Wicherkiewiczet, a krakkói egyetem tanárát, aki részt vett Semmelweis Ignác szobrának felavatásánál és tagja volt a Semmelweis Emlékbizottság nemzetközi tagságának. Ezen évek kapcsolatainak kiemelkedő eseménye volt az 1909-ben Budapesten megrendezésre került IX. Nemzetközi Orvosi Kongresszus, amelyre népes orvosdelegációk érkeztek a magyar fővárosba Varsóból és Krakkóból. Összesen 26 lengyel orvos vett részt a kongresszus munkálataiban, előadásokat tartottak és a rendezésben részt vállaltak. A Budapesti Királyi Orvosegyesület a következő lengyel kollegákat választotta tiszteletbeli tagjának: Theodor Herynget, Władysław Wysokowiczot, E. Jürgenset, Alexander Pawlowskit és Jan Repchewskit. Ezen a kongresszuson már nem vehetett részt Mikulicz, a neves lengyel

sebész, a krakkói egyetem volt tanára, akit az Orvosegyesület még 1901-ben választott tiszteletbeli tagjának, de már előtte is több alkalommal megfordult Budapesten, így az 1894. évi nemzetközi orvosi és demográfiai kongresszuson, ahol előadást is tartott. Mikulicz nemcsak az Orvosegyesületnek, hanem a Magyar Sebész Társaságnak is külföldi tagjai közé tartozott.

E korszak magyar–lengyel orvosi kontaktusait néhány olyan adat ismertetésével kívánjuk zárni, amelyek kapcsolataink széles körét jelképezik. Ugyan nem volt orvos Szalay J. József (1802–1876), a galíciai születésű magyar államhivatalnok, aki a családi birtokán Szczawnicában gyógyfürdőt alapított, amit végrendeletében a krakkói Tudományos Akadémiára hagyott, díszmagyarban festett arcképét ezért kifüggesztették a krakkói tudóstársaság dísztermében.

Levéltári iratokból ismeretes a poznaí születésű Wilhelm Wahlburg (1757–1823) neve, aki rövid ideig Temesvárott kórházigazgatóként működött, 1801–1805 között Temes vármegye főorvosa is volt. 1812-ben visszatért hazájába, előbb katonaorvos, majd a varsói egyetemen a szülészet-nőgyógyászat professzora lett.

Schuh Ignác (1772–1864) Vácott született, Pesten és Bécsben végezte orvosi tanulmányait, de oklevelét Pesten kapta kézhez. Katonának állt Stanisławban, Sandomierzben és Brohobyczbán szolgált, majd ismét Sandomierz volt életének színtere.

David Rosenthal (1808–1899) a galíciai Tarnogrodban született, Bécsben tanult medicinát, de 1831-ben a nagy kolerajárvány idején magyar földön működött. Bécsből Varsóba tért haza és haláláig ott dolgozott gyakorló orvosként.

A magyar Horain Ferenc (1799–1880) Bécsben tanult orvostudományt, majd katonaorvosként lengyel területen szolgált. Az 1831. évi felkelés idején a lengyelekhez csatlakozott, velük ment emigrációba is. 1840-ben visszatért, Węgrówba telepedett le, ahol élete végéig gyakorló orvosként működött.

Az ugyancsak magyar Fukier András (1813–1870) Pesten szerzett orvosi képesítést, majd élete végéig Varsóban élt. Itt kell említenünk, hogy Rudolf Trzebiec (1859–1903), a krakkói egyetem sebészprofesszora Kolozsvárott látta meg a napvilágot, iskolai tanulmányainak nagyobb részét is Magyarországon végezte.

A lengyel katonaegészségügy történetét feldolgozó munkákban több helyen is találkozunk magyar sebészek nevével. Például, amikor 1808-ban Napóleon seregében a lengyel légiónak Zaragozát ostromolta, egy ágyúgolyó lábán eltalálta Józef Chłopicki ezredest (később tábornok). Az erősen vérző főtiszt megsegítésére egy Kissnek nevezett magyar sebész sietett, akit sebkezelés közben halálos lövés ért. 1815-ben a lengyel katonasebészek között szerepelt a magyar Sárossy Ferenc, Szabó Károly és Szegedy János.

A pesti születésű Bernstein Fülöp és Darázs Pál sebészek 1831-ben csatlakoztak a lengyel felkelőkhöz, hasonlóan Kreitsir Károly (1839-ben szerzett orvostudományi oklevelet Pesten) magyar orvoshoz, aki vitézségeért Virtuti militari kitüntetést is kapott. A lengyel felkelőkkel együtt emigrált az Egyesült Államokba, New Yorkban halt meg, 1865-ben. Vele egy időben szolgáltak a felkelők seregében Ragóczy Pál és Szwarczer Ede segédorvosok, akik nevük alatt mindig feltüntették magyar voltukat.

*

A fentiekben a lengyel–magyar orvosi kapcsolatok korai századainak történetét tekintettük át, de e történet természetesen a későbbi évtizedekben is folytatódott. Célunk elsősorban az volt, hogy a leginkább elfeledett személyiségekre hívjuk fel a figyelmet.